

THE PALIVERSE PROJECT

The Universe of Buddha's Wisdom

Subcommentaries (Tīkā)

The Canon of Discourses - Subcommentaries (Sutta
Piṭaka - Tīkā)

4. The Collection of the Numerical Discourses -
Subcommentaries (4. Aṅguttara Nikāya - Tīkā)

03. Subcommentary on the Book of the Threes (03. Tikanipāta-
tīkā)

3. The Third Fifty (3. Tatiyapaṇṇāsakaṃ)

PaliVerse

4. The Collection of the Numerical Discourses - Subcommentaries

03. Subcommentary on the Book of the Threes

3. Tatiyapaṇṇāsakaṃ

1. Sambodhavaggo

1-3. Pubbevasambodhasuttādivaṇṇanā

104-106. Tatiyassa paṭhame sambodhito pubbevāti sambodho vuccati catūsu maggesu ñāṇaṃ “sāmaṃ sammā bujji etenā”ti katvā, tato pubbeyevāti attho. Tenāha “ariyamaggappattito aparabhāgeyevā”ti. Bodhisattasseva satoti ettha yathā udakato uggantvā tṭhitaṃ paripākagataṃ padumaṃ sūriyarasmisamphassena avassaṃ bujjhissatīti bujjhanakapadumanti vuccati. Evaṃ buddhānaṃ santike byākaraṇassa laddhattā avassaṃ anantarāyena pāramiyo pūretvā bujjhissatīti bujjhanakasattoti bodhisatto. Tenāha “bujjhanakasattasseva...pe... ārabhantasseva sato”ti. Yā vā esā catumaggañāṇasaṅkhātā bodhi, “taṃ bodhiṃ kudāssu nāmāhaṃ pāpuṇissāmi”ti patthayamāno paṭipajjatīti bodhiyaṃ satto āsattotipi bodhisatto. Tenāha “sambodhiyā vā sattasseva laggasseva sato”ti.

Atha vā bodhīti ñāṇaṃ “bujjhati etenā”ti katvā, bodhimā satto bodhisatto, purimāpade uttarapadalopaṃ katvā yathā “ñāṇasatto”ti, ñāṇavā pañṇavā paṇḍito sattoti attho. Buddhānañhi pādamūle abhinīhārato paṭṭhāya paṇḍitova so satto, na andhabāloti bodhisatto. Evaṃ guṇavato uppannānāmavasena bodhisattasseva sato. Assādiyatīti assādo, sukhaṃ. Tañca sātākāralakkhaṇanti āha “assādoti madhurākāro”ti. Chandarāgo vinīyati ceva pahīyati ca etthāti nibbānaṃ “chandarāgavinayo chandarāgappahānañcā”ti vuccati. Tenāha “nibbāna”ntiādi. Tattha āgammāti idaṃ yo jano rāgaṃ vineti pajahati ca, tassa ārammaṇakaraṇaṃ sandhāya vuttaṃ. Dutiyatatiyāni uttānatthāneva.

Pubbevasambodhasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

4-9. Samaṇabrāhmaṇasuttādivaṇṇanā

107-112. Catutthe sāmāññanti ariyamaggo, tena araṇīyato upagantabbato sāmāññatthaṃ, ariyaphalanti āha “sāmāññatthanti catubbidhaṃ ariyaphala”nti. Brahmaññatthanti etthāpi eseva nayo. Tenāha “itaraṃ tasseva vevacana”nti. Ariyamaggasaṅkhātāṃ sāmāññameva vā araṇīyato sāmāññatthanti āha “sāmāññatthena vā cattāro maggā”ti. Pañcamādīni uttānatthāneva.

Samaṇabrāhmaṇasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Dutiyānidānasuttavaṇṇanā

113. Dasame vivaṭṭagāmikammānanti vivaṭṭūpanissayakammānaṃ. Tadabhinivattetīti ettha taṃ-saddena paccāmasanassa vipākassa parāmāsoti āha “taṃ abhinivattetī”ti, taṃ vipākaṃ abhibhavitvā nivattetīti attho. Idāni na kevalaṃ

vipākasseva parāmāso taṃ-saddena, atha kho chandarāgaṭṭhāniyānaṃ dhammānaṃ tabbipākassa ca parāmāso daṭṭhabboti āha “yadā vā tenā”tiādi. Te ceva dhammeti te chandarāgaṭṭhāniye dhamme. Nibbijjhivā passatīti kilese nibbijjhivā vibhūtaṃ pākaṭaṃ katvā passatīti.

Dutiyanidānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Sambodhavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Āpāyikavaggo

1. Āpāyikasuttavaṇṇanā

114. Dutiyassa paṭhame apāyesu nibbattanasīlatāya apāyūpagā āpāyikāti āha “apāyaṃ gacchissantīti āpāyikā”ti. Aññe brahmacārino sunivatthe supārute sumbhakapattadhare gāmanigamarājadhānīsu piṇḍāya caritvā jīvikaṃ kappente disvā sayampi tādīsena ākārena tathāpaṭipajjanato “ahaṃ brahmacārī”ti paṭiññaṃ dento viya hotīti āha “brahmacāripaṭiññoṭi brahmacāripaṭirūpako”ti. “Ahampi bhikkhū”ti vatvā uposathaṅgādīni pavisanto pana brahmacāripaṭiñño hotiyeva, tathā saṅghikaṃ lābhaṃ gaṇhanto. Tenāha “tesaṃ vā...pe... evaṃpaṭiñño”ti. Akkosatīti “assamaṇosi, samaṇapaṭiñño”tiādinā akkosati. Paribhāsati “so tvaṃ ‘hotu, muṇḍakasamaṇo aha’nti maññasi, idāni te assamaṇabhāvaṃ āropessāmi”tiādinā vadanto paribhāsati.

Kilesakāmopi assādiyamāno vatthukāmantogadhoyeva, kilesakāmavasena ca tesaṃ assādanaṃ siyāti āha “kilesakāmena vatthukāme sevantassā”ti. Kilesakāmenāti karaṇatthe karaṇavacanaṃ. Natthi dosoti assādetvā visayaparibhoge natthi ādīnavo, tappaccayā na koci antarāyoti adhippāyo. Pātabbataṃ āpajjatīti paribhuñjanakataṃ upagacchati. Paribhogattho hi ayaṃ pā-saddo, kattusādhano ca tabba-saddo, yathāruci paribhuñjatīti attho. Pivatabbataṃ paribhuñjitabbatanti etthāpi kattuvasseneva attho veditabbo.

Āpāyikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Dullabhasuttavaṇṇanā

115. Dutiye parena katassa upakārassa anurūpappavatti attani kataṃ upakāraṃ upakārato jānanto vediyanto kataññū katavedīti āha “iminā mayhaṃ kata”ntiādi.

Dullabhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Appameyyasuttavaṇṇanā

116. Tatiye sukhena metabboti yathā parittassa udakassa sukhena pamāṇaṃ gayhati, evameva “uddhato”tiādinā yathāvuttehi aguṇaṅgehi samannāgatassa sukhena pamāṇaṃ gayhatīti, sukhena metabbo. Dukkheṇa metabboti yathā mahāsamuddassa dukkheṇa pamāṇaṃ gayhati, evameva “anuddhato”tiādinā dassitehi guṇaṅgehi samannāgatassa dukkheṇa pamāṇaṃ gayhati, “anāgāmī nu kho khīṇāsavo nu kho”ti vattabbataṃ gacchati, tenesa dukkheṇa metabbo. Pametuṃ na sakkotīti yathā ākāssa na sakkā pamāṇaṃ gahetuṃ, evaṃ khīṇāsavassa, tenesa pametuṃ na sakkāti appameyyo.

Sārābhāvena tucchattā naḷo viya naḷo, mānoti āha “unnaḷoti uggatanaḷo”ti, utṭhitatucchamānoti vuttaṃ hoti. Tenāha “tucchamānaṃ ukkhipitvā ṭhitoti attho”ti. Mano hi seyyassa seyyoti sadisoti ca pavattiyā visesato tuccho. Cāpallenāti capalabhāvena, taṇhāloluppenāti attho. Mukharoti mukhena pharuso, pharusavācoti attho. Vikiṇṇavācoti visaṭavacano samphappalāpitāya अपariyantavacano. Tenāha “asaññatavacano”ti, divasampi niratthakavacanaṃ palāpīti vuttaṃ hoti. Cittekaggatārahitoti upacārappanāsamādhirahito caṇḍasote baddhanāvā viya anavaṭṭhitakiriyo. Bhantacittoti anavaṭṭhitacitto paṇṇāruḷhavālamigasadiso. Vivaṭindriyoti saṃvarābhāvena gihikāle viya asaṃvutacakkhādiindriyo.

Appameyyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Āneñjasuttavaṇṇanā

117. Catutthe saha byayati gacchatīti sahabyo, sahapavattanako. Tassa bhāvo sahabyatā, sahapavattīti āha “sahabhāvaṃ upapajjatī”ti. “Yāvatakaṃ tesaṃ devānaṃ āyuppamāṇaṃ, taṃ sabbaṃ khepetvā nirayampi gacchatī”tiādivacanato arūpabhavato cutassa apāyūpapatti vuttā viya dissatīti tannivattanatthaṃ bhagavato adhippāyaṃ vivaranto “sandhāyabhāsitamidaṃ vacana”nti dīpeti “nirayādīhi avippamuttattā”tiādinā. Na hi tassa upacārājjhānato balavataraṃ akusalaṃ atthīti. Iminā tato cavantānaṃ upacārājjhānameva paṭisandhijanaṃ kammanti dīpeti. Adhikaṃ payasati payujjati etenāti adhippayāso, savisesaṃ itikattabbakiriya. Tenāha “adhikappayogo”ti. Sesamettha uttānameva.

Āneñjasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Vipattisampadāsuttavaṇṇanā

118. Pañcame dinnanti deyyadhammasīsenā dānaṃ vuttanti āha “dinnassa phalābhāvaṃ sandhāya vadatī”ti. Dinnaṃ pana annādivatthum kathaṃ paṭikkhipati. Esa nayo “yitthaṃ huta”nti etthāpi. Mahāyāgoti sabbasādhāraṇaṃ mahādānaṃ. Paheṇakasakkāroti pāhunakānaṃ kātābbasakkāro. Phalanti ānisaṃsaphalaṃ nissandaphalañca. Vipākoti sadisaphalaṃ. Paraloke ṭhitassa ayaṃ loko natthīti paraloke ṭhitassa kammunā laddhabbo ayaṃ loko na hoti. Idhaloke ṭhitassapi paraloko natthīti idhaloke ṭhitassa kammunā laddhabbo paraloko na hoti. Tattha kāraṇamāha “sabbe tattha tattheva ucchijjanti”ti. Ime sattā yattha yattha bhavayonigatiādīsu ṭhitā, tattha tattheva ucchijjanti, dvayavināsenā vinassanti.

Phalābhāvavāsenāti mātāpitūsu sammāpaṭipattimicchāpaṭipattīnaṃ phalassa abhāvavāsenā “natthi mātā, natthi pitā”ti vadati, na mātāpitūnaṃ, nāpi tesu sammāpaṭipattimicchāpaṭipattīnaṃ abhāvavāsenā tesaṃ lokapaccakkhattā. Pubbuḷakassa viya imesaṃ sattānaṃ uppādo nāma kevalo, na ca khanapubbakoti dassanattaṃ “natthi sattā opapātikā”ti vuttanti āha “cavitvā uppajjanakā sattā nāma natthīti vadatī”ti. Sayāṃ abhiññā sacchikatvā pavedentīti ye imaṃca lokaṃ parañca lokaṃ abhivisiṭṭhāya paññāya sayāṃ paccakkhaṃ katvā pavedenti, te natthīti sabbaññubuddhānaṃ abhāvaṃ dīpeti.

Vipattisampadāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6-7. Apaṇṇakasuttādivaṇṇanā

119-120. Chaṭṭhe chahi talehi samannāgato pāsakoti catūsu passesu cattāri talāni, dvīsu koṭṭisu dve talānīti evaṃ chahi talehi samannāgato pāsakakīlāpasutānaṃ maṇisadiso pāsakaviseso. Sattamaṃ uttānameva.

Apaṇṇakasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Paṭhamasoceyyasuttavaṇṇanā

121. Aṭṭhame sucibhāvoti kilesāsucivigamena suddhabhāvo asaṃkiliṭṭhabhāvo, atthato kāyasucaritādīni.

Paṭhamasoceyyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Dutiyasoceyyasuttavaṇṇanā

122. Navame samucchedavasena pahīnasabbakāyaduccaritatāya kāye, kāyena vā suci kāyasuci. Tenāha “kāyadvāre”tiādi. Soceyyasampannanti paṭippassaddhakilesattā parisuddhāya soceyyasampattiyā upetaṃ. Ninhātā aggamaggasalilena vikkhālītā pāpā etenāti ninhātapāpako, khīṇāsavo. Tenāha “khīṇāsavova kathito”ti.

Dutiyasoceyyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Moneyyasuttavaṇṇanā

123. Dasame munino bhāvā moneyyāni, yehi dhammehi ubhayahitamunanato muni nāma hoti, te munibhāvakarā moneyyā paṭipadā dhammā eva vuttā. Munino vā etāni moneyyāni, yathāvuttadhammā eva. Tattha yasmā kāyena akattabbassa akaraṇaṃ, kattabbassa ca karaṇaṃ, “atthi imasmiṃ kāye kesā”tiādinā kāyasaṅkhātassa ārammaṇassa jānanaṃ, kāyassa ca samudayato atthaṅgamato assādato ādīnavato nissaraṇato ca yāthāvato parijānanatā, tathā parijānavasena pana pavatto vipassanāmaggo, tena ca kāye chandarāgassa pajahanaṃ, kāyasaṅkhāraṃ nirodhetvā pattabbasamāpatti vā, sabbe ete kāyamukhena pavattā moneyyappaṭipadā dhammā kāyamoneyyaṃ nāma. Tasmā tamatthaṃ dassetuṃ “katamaṃ kāyamoneyyaṃ? Tividhakāyaduccaritassa pahānaṃ kāyamoneyyaṃ, tividhakāyasucaritampi kāyamoneyya”ntiādinā pāḷi āgatā. Idhāpi teneva pāḷinayena atthaṃ dassento “tividhakāyaduccaritappahānaṃ kāyamoneyyaṃ nāmā”tiādimāha.

Idāni “katamaṃ vacīmoneyyaṃ? Catubbidhavadīduccaritassa pahānaṃ vacīmoneyyaṃ, catubbidhaṃ vacīsucaritaṃ, vācārammaṇe ñāṇaṃ, vācāpariññā, pariññāsahagato maggo, vācāya chandarāgassa pahānaṃ, vacīsaṅkhāranirodho dutiyajjhānasamāpatti vacīmoneyya”nti imāya pāḷiyā vuttamatthaṃ atidīpento “vacīmoneyyepi eseva nayo”tiādimāha. Tattha copanavācañceva saddavācañca ārabha pavattā paññā vācārammaṇe ñāṇaṃ. Tassā vācāya samudayādito parijānanaṃ vācāpariññā.

“Katamaṃ manomoneyyaṃ? Tividhamanoduccaritassa pahānaṃ manomoneyyaṃ, tividhaṃ manosuccaritaṃ, manārammaṇe ñāṇaṃ, manapariññā, pariññāsahagato maggo, manasmiṃ chandarāgassa pahānaṃ, cittasaṅkhāranirodho saññāvedayitanirodhasamāpatti manomoneyya”nti imāya pāḷiyā āgatanayena

atthaṃ vibhāvento “manomoneyyepi imināva nayena atthaṃ ñatvā”tiādimāha.
Tattha ca ekāsītividhaṃ lokiyacittaṃ ārabba pavattaññaṃ manārammaṇe ñāṇaṃ.
Tassa samudayādito parijānaṃ manapariññāti ayaṃ viseso.

Moneyyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Āpāyikavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Kusināravaggo

1-2. Kusinārasuttādivaṇṇanā

124-125. Tatiyassa paṭhame taṇhāgedhena gathitoti taṇhābandhanena baddho.
Taṇhāmucchanāyāti taṇhāya vasena mucchāpattiyā. Mucchitoti mucchaṃ mohaṃ
pamādaṃ āpanno. Ajjhoppantoti adhiopanno. Taṇhāya adhibhavitvā ajjhotthaṭṭo gilitvā
pariniṭṭhapetvā viya ṭhito. Tenāha “ajjhoppantoti taṇhāya gilitvā pariniṭṭhapetvā
pavatto”ti. Anādīnavadassāvīti gathitādibhāvena paribhoge ādīnavamattampi na
passati. Nissaraṇapaññoti ayamatto āhāraparibhogeti tattha payojanaparicchedikā
“yāvadeva imassa kāyassa ṭhitiyā”tiādinā pavattā
āhārapaṭibaddhachandarāganissaraṇabhūtā paññā assa atthīti nissaraṇapañño.
Sesamettha uttānameva. Dutīye natthi vattabbaṃ.

Kusinārasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Gotamakacetiyasuttavaṇṇanā

126. Tatiye sambahulāti pañcasatamattā. Pañcasatā kira brāhmaṇā tiṇṇaṃ vedānaṃ
pāragū aparabhāge bhagavato dhammadesanaṃ sutvā kāmesu ādīnaṃ
nekkhamme ca ānisaṃsaṃ passamānā bhagavato santike pabbajitvā na cirasseva
sabbhaṃ buddhavaṇṇaṃ uggaṇhitvā pariyattim nissāya mānaṃ uppādesuṃ - “yaṃ
yaṃ bhagavā katheti, taṃ taṃ mayaṃ khippameva jānāma. Bhagavā hi itthilīṅgādīni
tīṇi līṅgāni, nāmādīni cattāri padāni, paṭhamādayo satta vibhattiyo muñcitvā na kiñci
katheti, evaṃ kathite ca amhākaṃ gaṇṭhipadaṃ nāma natthī”ti, te bhagavati
agāravā hutvā tato paṭṭhāya bhagavato upaṭṭhānampi dhammassavanampi
abhiṇhaṃ na gacchanti. Te sandhāya vuttaṃ “sambahulā kira
brāhmaṇapabbajitā...pe... dhammassavanaṃ na gacchantī”ti. Mukhapaṭiññaṃ
gahetvāti “saccaṃ kira tumhe, bhikkhave”tiādinā tamatthaṃ paṭipucchitvā “saccaṃ
bhagavā”ti tehi bhikkhūhi vuttaṃ paṭivacanaṃ gahetvā. Tañhi attano mukheneva
paṭiññātattā “mukhapaṭiññā”ti vuccati.

Neva āgataṭṭhānaṃ na gataṭṭhānaṃ addasaṃsu. Kasmā? Aññāṇato. Te kira tassa
suttassa atthaṃ na jāniṃsu. Tesañhi tasmim samaye vicitranayaṃ
desanāvīlāsayuttampi taṃ suttaṃ ghanaputhulena dussapaṭṭena mukhaṃ baddhaṃ
katvā purato ṭhapitamanuññabhojanaṃ viya ahoṣi. Nanu ca bhagavā attanā desitaṃ
dhammaṃ pare ñāpetuṃ kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkheyyāni pāramiyo
pūretvā sabbaññutaṃ patto, so kasmā yathā te na jānanti, tathā desetīti? Tesāṃ
mānabhañjanatthaṃ. Bhagavā hi “abhabbā ime imaṃ mānakhilaṃ anupahacca
maggāṃ vā phalaṃ vā sacchikātu”nti tesāṃ sutapariyattim nissāya uppannaṃ
atṭhuppattim katvā desanākusalo mānabhañjanatthaṃ
“sabbadhammāmūlapariyāya”ntiādinā mūlapariyāyasuttaṃ abhāsi.

Sammāsambuddho “mayhaṃ kathā niyyātī”ti mukhasampattameva kathetīti cintayimsūti idaṃ aṅguttarabhāṇakānaṃ vaḷaṅjanakatantinihārena vuttaṃ. Majjhimbhāṇakā pana evaṃ vadanti - evaṃ mānabhaṅjanatthaṃ desitaṅca pana taṃ suttaṃ sutvā te bhikkhū “taṃyeva kira pathaviṃ diṭṭhigatiko sañjānāti, sekhopi arahāpi tathāgatopi abhijānāti, ki nāmidāṃ kathaṃ nāmida”nti cintentā “pubbe mayaṃ bhagavatā kathitaṃ yaṃkiñci khippameva jānāma, idāni panimassa mūlapariyāyassa antaṃ vā koṭiṃ vā na jānāma na passāma, aho buddhā nāma appameyyā atulā”ti uddhatadāṭṭhā viya sappā nimmadā hutvā buddhūpaṭṭhānaṅca dhammassavanaṅca sakkaccaṃ agamaṃsu. Tena samayena dhammasabhāyaṃ sannisinnā bhikkhū “aho buddhānaṃ ānubhāvo, te nāmabrāhmaṇapabbajitā tathā mānamadamattā bhagavatā mūlapariyāyadesanāya nihataṃānā katā”ti kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ. Taṃ sutvā bhagavā “na, bhikkhave, idāneva, pubbepi ahaṃ evaṃ ime mānapaggahitasīse carante nihataṃāne akāsi”nti vatvā atītaṃ āharanto “bhūtapubbaṃ, bhikkhave, aññataro disāpāmokkho brāhmaṇo bārāṇasiyaṃ paṭivasati tiṇṇaṃ vedānaṃ pāragū sanighaṇṭukeṭubhānaṃ sākkharappabhedānaṃ itihāsapañcamānaṃ padako veyyākaraṇo lokāyatamahāpurisalakkhaṇesu anavayo, so pañcamattāni māṇavakasatāni mante vāceti. Paṇḍitamāṇavakā bahuṅca gaṇhanti lahuṅca, suṭṭhu ca upadhārentī”tiādinā jātakaṃ kathesi.

Taṃ sutvā te bhikkhū “pubbepi mayaṃ māneneva upahatā”ti bhiyyosomattāya nihataṃānā hutvā attano upakārakammaṭṭhānaparāyaṇā ahesuṃ. Tato bhagavā ekaṃ samayaṃ janapadacārikaṃ caranto vesāliṃ patvā gotamake cetiye viharanto imesaṃ pañcasatānaṃ bhikkhūnaṃ ṇāṇaparipākaṃ veditvā idaṃ gotamakassuttaṃ kathesi. Idaṅca suttaṃ sutvā te pañcasatā bhikkhū tasmimpyeva āsane saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇimsūti.

Abhiññāyāti kusalādibhedaṃ khandhādibhedaṅca desetabbaṃ dhammaṃ, veneyyānaṅca āsayānusayacariyādhimuttiādhedhaṃ, tassa ca nesaṃ desetabbappakāraṃ yāthāvato abhijānitvāti attho. Ime pañcakkhandhā dvādasāyatanānītiādi panettha nidassanamattaṃ vuttanti veditabbaṃ. Sappaccayanti sakāraṇaṃ, veneyyānaṃ ajjhāsayena vā pucchāya vā aṭṭhuppattiyā vā sanimittaṃ hetūdāharaṇasahitaṅcāti attho. Rāgādīnaṃ paṭiharaṇaṃ paṭihāriyaṃ, tadeva pāṭihāriyaṃ, saha pāṭihāriyenāti sappāṭihāriyaṃ. Rāgādippaṭisedhanavaseneva hi satthā dhammaṃ deseti. Tenāha “paccanīkapaṭiharaṇena sappāṭihāriyameva katvā”ti. Apare pana “yathārahaṃ iddhiādesanānusāsaniṇipāṭihāriyasahita”nti vadanti anusāsaniṇipāṭihāriyarahitā desanā natthīti katvā. Sesamettha uttānameva.

Gotamakacetiyaṣuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Bharaṇḍukālāmasuttavaṇṇanā

127. Catutthe āḷarakālāmakāleti āḷarakālāmānaṃ dharamānakāle. Pariññanti pahānapariññaṃ. Sā hi samatikkamo, na itarā. Tenāha “pariññā nāma samatikkamo”ti. Ettha ca paṭthamo satthā rūpāvacarasamāpattilābhī daṭṭhabbo, dutiyo arūpāvacarasamāpattilābhī, tatiyo sammāsambuddho daṭṭhabbo. Vuttaṅhetam puggalapaññattiyaṃ -

“Yvāyaṃ satthā kāmānaṃ pariññaṃ paññāpeti, na rūpānaṃ pariññaṃ paññāpeti, na vedanānaṃ pariññaṃ paññāpeti, rūpāvacarasamāpattiyā lābhī

satthā tena daṭṭhabbo. Yvāyaṃ satthā kāmānañca pariññaṃ paññāpeti, rūpānañca pariññaṃ paññāpeti, na vedanānaṃ pariññaṃ paññāpeti, arūpāvacarasamāpattiyā lābhī satthā tena daṭṭhabbo. Yvāyaṃ satthā kāmānañca pariññaṃ paññāpeti, rūpānañca pariññaṃ paññāpeti, vedanānañca pariññaṃ paññāpeti, sammāsambuddho satthā tena daṭṭhabbo”ti.

Tattha titthiyā samayaṃ jānantā kāmānaṃ pariññaṃ paññāpeyyuṃ paṭhamajjhānaṃ vadamānā. Rūpānaṃ pariññaṃ paññāpeyyuṃ arūparāgaṃ vadamānā. Vedanāpariññaṃ paññāpeyyuṃ asaññārāgaṃ vadamānā. Te pana “idaṃ nāma paṭhamajjhānaṃ, ayaṃ rūpabhavo, ayaṃ asaññābhavo”tipi na jānanti. Te paññāpetuṃ asakkontāpi kevalaṃ “paññāpemā”ti vadanti. Tathāgato pana kāmānaṃ pariññaṃ anāgāmimaggena paññāpeti, rūpavedanānaṃ arahattamaggena. Evamettha dve janā bāhirakā, eko sammāsambuddhoti imasmiṃ loke tayo satthāro nāma.

Bharaṇḍukālāmasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Hatthakasuttavaṇṇanā

128. Pañcame abhikkantāti atikkantā, vigatāti atthoti āha “khaye dissatī”ti. Teneva hi “nikkhanto paṭhamo yāmo”ti anantaraṃ vuttaṃ. Abhikkantataroti ativiya kantataro. Tādiso ca sundaro bhaddako nāma hotīti āha “sundare dissatī”ti. Koti devanāgayakkhagandhabbādīsu ko katamo? Meti mama. Pādānīti pāde. Iddhiyāti imāya evarūpāya deviddhiyā. Yasasāti iminā edisena parivārena paricchedena. Jalanti vijjotamāno. Abhikkantenāti ativiya kantena kamanīyena abhirūpena. Vaṇṇenāti chavivaṇṇena sarīravaṇṇanibhāya. Sabbā obhāsayaṃ disāti dasa disā pabhāsento, cando viya sūriyo viya ca ekobhāsaṃ ekālokaṃ karontoti gāthāya attho. Abhirūpeti ulārarūpe sampannarūpe. Abbhanumodaneti sampahaṃsane. Idha panāti “abhikkantāya rattiya”ti etasmiṃ pade. Tenāti sundarapariyāyattā. Khaye vā idha abhikkantasaddo daṭṭhabbo, tena “abhikkantāya parikkhīṇāya rattiya”ti vuttaṃ hoti.

Rūpāyatanādīsūti ādisaddena akkharādīnaṃ saṅgaho daṭṭhabbo. Suvaṇṇavaṇṇoti suvaṇṇacchavīti ayamettha atthoti āha “chaviya”nti. Tathā hi vuttaṃ “kañcanasannibhattaco”ti. Saññūlīhāti sambandhitā, ganthitāti attho. Vaṇṇāti guṇavaṇṇāti āha “thutiya”nti, thomanāyanti attho. Kulavaggeti khattiyādikulakotṭhāse. Tattha “accho vipprasanno”tiādīnā vaṇṇitabbatṭhena vaṇṇo, chavi. Vaṇṇanatṭhena abhitthavatṭhena vaṇṇo, thuti. Aññamaññaṃ asaṅkarato vaṇṇetabbato ṭhapetabbato vaṇṇo, khattiyādikulavaggo. Vaṇṇīyati ñāpīyati etenāti vaṇṇo, ñāpakakāraṇaṃ. Vaṇṇanato thūlarassādibhāvena upaṭṭhānato vaṇṇo, saṅghānaṃ. Mahantaṃ khuddakaṃ majjhimanti vaṇṇetabbato pamitabbato vaṇṇo, pamāṇaṃ. Vaṇṇīyati cakkhunā passīyatīti vaṇṇo, rūpāyatananti evaṃ tasmīṃ tasmīṃ atthe vaṇṇasaddassa pavatti veditabbā. Soti vaṇṇasaddo. Chaviyā daṭṭhabbo rūpāyatane gayhamānassapi chavimukheneva gahetabbato. Chavigatā pana vaṇṇadhātu eva “suvaṇṇavaṇṇo”ti ettha vaṇṇaggahaṇena gahitāti apare.

Kevalaparipuṇṇanti ekadesampi asesetvā niravasesatova paripuṇṇanti ayamettha atthoti āha “anavasesatā attho”ti. Kevalakappāti kappa-saddo nipāto padapūraṇamattaṃ, “kevalaṃ”icceva attho. Kevalasaddo ca bahulavācīti āha “yebhuyyatā attho”ti. Keci pana “īsakaṃ asamattaṃ kevalaṃ kevalakappa”nti

vadanti. Anavasesattho ettha kevalasaddo siyā, anattantarena pana kappasaddena padavaḍḍhanaṃ kataṃ “kevalā eva kevalakappā”ti. Tathā vā kappanīyattā paññāpetabbattā kevalakappā. Abyāmissatā vijātiyena asaṅkaro suddhatā. Anatirekatā taṃparamatā visesābhāvo. Kevalakappanti kevalaṃ daḷhaṃ katvāti attho. Kevalaṃ vuccati nibbānaṃ sabbasaṅkhatavivittattā, taṃ etassa adhigataṃ atthīti kevalī, sacchikatanirodho khīṇāsavo.

Kappa-saddo panāyaṃ saupasaggo anupasaggo cāti adhippāyena okappaniyapade labbhamānaṃ okappasaddamattaṃ nidasseti, aññathā kappasaddassa atthuddhāre okappaniyapadaṃ anidassanameva siyā. Samaṇakappehīti vinayasiddhehi samaṇavohārehi. Niccakappanti niccakālaṃ. Paññattīti nāmaṃ. Nāmañhetuṃ tassa āyasmato, yadidaṃ kappoti. Kappitakesamassūti kattariyā cheditakesamassu. Dvaṅgulakappoti majjhanhikavelāya vītikkantāya dvaṅgulatāvīkappo. Lesoti apadeso. Anavasesaṃ pharituṃ samatthassa obhāsassa kenaci kāraṇena ekadesapharaṇampi siyā, ayaṃ pana sabbasseva pharattīti dassetuṃ samantattho kappasaddo gahitoti āha “anavasesaṃ samantato”ti.

Ābhāya pharitvāti vatthamālālaṅkārasarīrasamuṭṭhitāya ābhāya pharitvā. Devatānañhi sarīrobhāsaṃ dvādasayojanamattaṃ ṭhānaṃ. Tato bhiyyopi pharitvā tiṭṭhati, tathā vatthābharaṇādisamuṭṭhitā pabhā.

Hatthakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Kaṭuvīyasuttavaṇṇanā

129. Chaṭṭhe gāvīnaṃ kayavikkayaavasena yogo etthāti goyogo, kayavikkayaṃ karonto gāvīhi yujjanti etthāti vā goyogo, gāvīnaṃ vikkayaṭṭhānaṃ. Tattha jāto pilakkharukkho goyogapilakkho, tasmīṃ. Samīpatthe cetaṃ bhumma vacanaṃ. Tenāha “gāvīnaṃ vikkayaṭṭhāne utṭhitapilakkhassa santike”ti. Ritto assādo etassāti rittassādo. Tenāha “jhānasukhābhāvena rittassādo”nti. Sesamettha uttānameva.

Kaṭuvīyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Dutīyaanuruddhasuttavaṇṇanā

131. Atṭhame idaṃ te mānasminti ettha mānasminti paccatte bhumma vacanaṃ. Idanti ca liṅgavipallāsena napaṃsakaniddeso katoti āha “ayaṃ te navavidhena vaḍḍhitamāno”ti. Sesesupi eseva nayo.

Dutīyaanuruddhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Paṭicchanasuttavaṇṇanā

132. Navame asādhāraṇasikkhāpadanti bhikkhunīnaṃ asādhāraṇaṃ bhikkhūnaṃyeva paññattasikkhāpadaṃ sādharmaṇasikkhāpadanti bhikkhūnaṃ bhikkhunīnañca sādharmaṇaṃ ubhatopaññattisikkhāpadaṃ.

Paṭicchanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Lekhasuttavaṇṇanā

133. Dasame thiraṭṭhānatoti thiraṭṭhānatova. Pāsāṇe lekhasadisā parāparāddhanibbattā kodhalekhā yassa so pāsāṇalekhūpamasamannāgato pāsāṇalekhūpamoti vutto. Evaṃ itarepi. Anusetīti appahīnatāya anuseti. Na khippaṃ

lujjatīti na antarā nassati kammaṭṭhāneneva nassanato. Evamevanti evaṃ tassapi puggalassa kodho na antarā punadivase vā aparadivase vā niṭṭhāti, addhaniyo pana hoti, maraṇeneva niṭṭhātīti attho. Kakkhaḷenāti atikakkhaḷena dhammacchedakena thaddhavadanena. Saṃsandatīti ekībhavati. Sammodatīti nirantaro hotīti evamettha attho daṭṭhabbo.

Atha vā sandhiyatīti ṭhānagamanādīsu kāyakiriyāsu kāyena samodhānaṃ gacchati, tilataṇḍulā viya missībhāvaṃ upetīti attho. Saṃsandatīti cittakiriyāsu cittaena samodhānaṃ gacchati, khīrodakaṃ viya ekībhāvaṃ upetīti attho. Sammodatīti uddesaparipucchādīsu vacīkiriyāsu vācāya samodhānaṃ gacchati, vipavāsāgatopi piyasahāyako viya piyatarabhāvaṃ upetīti attho. Apica kiccakaraṇīyesu tehi saddhiṃ ādītova ekakiriyābhāvaṃ upagacchanto sandhiyati, yāva majjhā pavattanto saṃsandati, yāva pariyosānā anivattanto sammodatīti veditabbo.

Lekhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Kusināravaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Yodhājīvavaggo

1. Yodhājīvasuttavaṇṇanā

134. Catutthassa paṭhame yujjhaṇaṃ yodho, so ājīvo etassāti yodhājīvo. Yuddhamupajīvatīti vā etasmiṃ atthe yodhājīvoti niruttinayena padasiddhi veditabbā. Tenāha “yuddhaṃ upajīvatīti yodhājīvo”ti. Saha...pe... passatīti pubbabhāge vipassanāpaññāya sammāsanavasena, maggakkhaṇe abhisamayavasena attapaccakkhena ñāṇena passati.

Yodhājīvasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Parisāsuttavaṇṇanā

135. Dutiye appaṭipucchitvā vinītāti “taṃ kiṃ maññatha, bhikkhave, rūpaṃ niccaṃ vā aniccaṃ vā”tiādinā appaṭipucchitvā kevalaṃ dhammadesanāvaseneva vinītaparisā. Dubbinītaparisāti dukkhena vinītaparisā. Pucchitvā vinītāti “taṃ kiṃ maññatha, bhikkhave”tiādinā pucchitvā anumattiggahaṇavasena vinītā. Suvinītaparisāti sukhena vinītaparisā. Anumatiggahaṇavasena vinayanañhi na dukkaraṃ hoti.

Parisāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Uppādāsuttavaṇṇanā

137. Catutthe uppādā vā tathāgatānanti tathāgatānaṃ uppādepi veneyyapuggalānaṃ maggaphaluppatti viya saṅkhārānaṃ aniccādisabhāvo na tathāgatuppādāyatto, atha kho tathāgatānaṃ uppādepi anuppādepi hotimevāti vuttaṃ hoti. Ṭhitāva sā dhātūti ṭhito eva so aniccasabhāvo byabhicārābhāvato na kadāci saṅkhārā aniccā na hoti. Kāmaṃ asaṅkhatā viya dhātu na nicco so sabhāvo, tathāpi sabbakālikoyevāti adhippāyo.

Aparo nayo - ðhitāva sā dhātūti “sabbe saṅkhārā aniccā”ti esā dhātu esa sabhāvo tathāgatānaṃ uppādato pubbe uddhañca appaṭivijjhiyamāno na tathāgatehi uppādito, atha kho sabbakālaṃ sabbe saṅkhārā aniccā, ðhitāva sā dhātu, kevalaṃ pana sayambhuññaṇena abhisambujjhanato “ayaṃ dhammo tathāgatena abhisambuddho”ti pavedanato ca tathāgato dhammassāmīti vuccati apubbassa tassa uppādanato. Tena vuttaṃ “ðhitāva sā dhātū”ti.

Abhisambujjhatīti ñāṇena abhisambujjhati. Abhisametīti ñāṇena abhisamāgacchati. Ācikkhatīti katheti. Desetīti dasseti. Paññāpetīti jānāpeti. Paṭṭhapetīti ñāṇamukhe ṭhapeti. Vivaratīti vivarivā dasseti. Vibhajātīti vibhāgato dasseti. Uttānīkarotīti pākaṭaṃ karoti.

Atha vā abhisambujjhatīti paccakkhakaṇa abhimukhaṃ bujjhati, yāthāvato paṭivijjhati. Tato eva abhisameti abhimukhaṃ samāgacchati. Ādito kathento ācikkhati, uddisatīti attho. Tameva uddesaṃ pariyosāpento deseti. Yathāuddiṭṭhamatthaṃ nidassanavasena pakārehi ñāpento paññāpeti. Pakārehi etamatthaṃ paṭiṭṭhapento paṭṭhapeti. Yathāuddiṭṭhaṃ paṭinidassanavasena vivarati vibhajati. Vivaṭaṃ vibhattaṇca atthaṃ hetūdāharaṇadassanehi pākaṭaṃ karonto uttānīkaroti.

Uppādāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5-10. Kesakambalasuttādivaṇṇanā

138-143. Pañcame tantāvutānaṃ vatthānanti idaṃ “yāni kānicī”ti iminā samānādhikaraṇanti āha “paccatte sāmivacana”nti. Vāyitānanti vītānaṃ. Lāmakoti nihīno, makkhali moghapurisoti ettha makkhalīti tassa nāmaṃ. Taṃ kira sakaddamāya bhūmiyā telaghaṭaṃ gahetvā gacchantāṃ, “tāta, mā khalī”ti sāmiko āha. So pamādena khalivā patitvā sāmikassa bhayena palāyituṃ āraddho. Sāmiko upadhāvitvā naṃ dussakaṇṇe aggahesi, sāṭakaṃ chaḍḍetvā acelako hutvā palāyi. So paṇṇena vā tiṇena vā paṭicchādetumpi ajānanto jātārūpeneva ekaṃ gāmaṃ pāvisi. Manussā taṃ disvā “ayaṃ samaṇo arahā appiccho, natthi iminā sadiso”ti pūvabhaddāni gahetvā upasaṅkamanti. So “mayhaṃ sāṭakaṃ anivatthabhāvena idaṃ uppanna”nti tato paṭṭhāya sāṭakaṃ labhitvāpi na nivāsesi, tadeva ca pabbajjaṃ aggahesi. Tassa santike aññepi aññepīti pañcasatā manussā pabbajjīsu. Taṃ sandhāyāha “makkhali moghapuriso”ti. Chaṭṭhādīni uttānatthāni eva.

Kesakambalasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

11-13. Paṭhamamoranivāpasuttādivaṇṇanā

144-146. Ekādasame akuppadhammatāya khayavayasasaṅkhātāṃ antaṃ atītāti accantā, evaṃ aparihāyanasabhāvattā accantā niṭṭhā assāti accantaniṭṭho. Tenāha “antaṃ atikkantaniṭṭho”tiādi. Na hi paṭividdhassa lokuttaradhammassa dassanaṃ kuppanaṃ nāma atthi. Dhuvaniṭṭhoti satataniṭṭho. Accantameva catūhi yogehi khemo etassa atthīti accantayogakkhemī, nīcayogakkhemīti attho. Maggabrahmacariyassa vusitattā tassa avihāyanasabhāvattā accantaṃ brahmacārīti accantabrahmacārī, nīcābrahmacārīti attho. Pariyosānanti brahmacariyapariyosānaṃ vaṭṭadukkhapariyosānaṇca. Accantaṃ pariyosānamassāti accantapariyosāno. Dvādasamaterasamāni uttānatthāneva.

Paṭhamamoranivāpasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

147-156. Maṅgalavaggo uttānatthoyeva.

Tatīyapaṇṇāsakaṃ niṭṭhitam.

6. Acelakavaggavaṇṇanā

157-163. Ito paresu pana suttapadesu “gāḷhā”ti vuttamatthaṃ vivaranto “kakkhaḷā”ti āha. Kakkhaḷacāro cassā na lūkhasabhāvo. Atha kho taṇhāvasena thiraggahaṇanti āha “lobhavasena thiraggahaṇā”ti. Agāḷhā paṭipadāti vā kāmānaṃ ogāhanaṃ paṭipatti, kāmasukhānuyogoti attho. Nijjhāmā paṭipadāti kāyassa nijjhāpanavasena khepanavasena pavattā paṭipatti, attakilamathānuyogoti attho. Nicceloti nissatṭhacelo sabbena sabbaṃ paṭikkhattacelo. Naggiyavatasamādānena naggo. Ṭhitakova uccāraṃ karotītiādi nidassanamattaṃ vāmitvā mukhavikkhālanādiācārassapi tena vissatṭhattā. Jivhāya hatthaṃ apalekhati avalekhati udakena adhovanato. Dutiyavikappepi ese va nayo. “Ehi, bhadante”ti vutte upagamanasaṅkhāto vidhi ehibhadanto, taṃ caratīti ehibhadantiko, tappaṭikkhepena na ehibhadantiko. Na karoti “samaṇena nāma parassa vacanakarena na bhavitabba”nti adhippāyena.

Puretaranti taṃ ṭhānaṃ attano upagamanato puretaraṃ. Taṃ kira so “bhikkhunā nāma yadicchakā eva bhikkhā gaheṭabbā”ti adhippāyena na gaṇhāti. Uddissa kataṃ mama nimittabhāvena bahū khuddakā paṇā saṅghātaṃ āpāditāti na gaṇhāti. Nimantanaṃ na sādīyati evaṃ tesaṃ vacanaṃ kataṃ bhavissatīti. Kumbhi ādisupi so sattasaññīti āha “kumbhi-kaḷopiyo”tiādi. Kabaḷantarāyo hotīti utṭhitassa dvinnampi kabaḷantarāyo hoti. Gāmasabhāgādivasena saṅgamma kittenti etissāti saṅkitti, yathāsaṃhatataṇḍulādisaṅcayo. Mānusakānīti veyyāvaccakarā manussā.

Surāpānamevāti majjalakkhaṇappattāya surāya pānameva. Surāgahaṇenevettha merayampi saṅgahitaṃ. Ekāgārameva uñchatīti ekāgāriko. Ekālopeneva vattatīti ekālopiko. Dīyati etāyāti datti, dvattīālopamattaggāhi khuddakaṃ bhikkhādānabhājanaṃ. Tenāha “khuddakapātī”ti. Abhuñjanavasena eko aho etassa atthīti ekāhiko, āhāro, taṃ ekāhikaṃ. So pana atthato ekadivasaṃ laṅghako hotīti āha “ekādivasantarika”nti. Dvāhikantiādisupi ese va nayo. Ekāhaṃ abhuñjitvā ekāhaṃ bhuñjanaṃ ekāhavāro, taṃ ekāhikameva atthato. Dvīhaṃ abhuñjitvā dvīhaṃ bhuñjanaṃ dvīhavāro. Sesapadadvayepi ese va nayo. Ukkaṭṭho pana pariyāyabhattachojaniko dvīhaṃ abhuñjitvā ekāhameva bhuñjati. Sesadvayepi ese va nayo.

Micchāvāyāmasaseneva ukkuṭṭikavatānuyogoti āha “ukkuṭṭikavīriyamanuyutto”ti. Attakilamathānuyoganti attano kilamathānuyogaṃ, sarīradukkhakāraṇanti attho. Sarīrapariyāyo hi idha attasaddo “attantapo”tiādisu viya. Dve anteti ubho koṭiyo, ubho lāmakapaṭipattiyoti attho. Lāmakampi hi antoti vuccati “antamidaṃ, bhikkhave, jīvikānaṃ, koṭṭhako anto”ti evamādisu. Majjhimaṇṇasāyakaṃ uppathabhāvena amanīyā gantabbā ñātabbāti antā. Tato eva lāmakā.

Acelakavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Peyyālavaggādivaṇṇanā

164-184. Samanuññoṭi sammadeva katānuñño. Tenāha “samānajjhāsaya”ti.
Sesamettha uttānameva.

Iti manorathapūraṇiyā aṅguttaranikāya-aṭṭhakathāya

Tikanipāṭavaṇṇanāya anuttānatthadīpanā samattā.

ABOUT THIS TRANSLATION

This translation is part of the PaliVerse Project - the first complete, unified English translation of the Pāli Canon together with its Commentaries (Aṭṭhakathā) and Subcommentaries (Tīkā), accompanied by interactive study tools. PaliVerse is an ongoing project. The AI translations are continuously improved through experts' revisions and feedback. This text is the latest translation as of the date of download.

PDF Creation Date: 14 September 2026

HOW TO CITE

PaliVerse (2026). Subcommentaries. The Canon of Discourses - Subcommentaries. 4. The Collection of the Numerical Discourses - Subcommentaries. 03. Subcommentary on the Book of the Threes. 3. The Third Fifty Retrieved from paliverse.org

© 2026 The PaliVerse Project · All Rights Reserved
Centre for Study and Practice of Theravāda Buddhism
Civic Non-Profit Company registered in Greece
This PDF may be freely distributed for study and practice.

PaliVerse.org